

ВИОЛЕТА ПЕТРОСКА-БЕШКА
МИРЈАНА НАЈЧЕВСКА

НАЦИОНАЛНИТЕ СТРАТЕГИИ ЗА РОМИТЕ ВО РМ:

АНАЛИЗА НА ОБРАЗОВНИТЕ АСПЕКТИ

Виолета Петроска-Бешка

Мирјана Најчевска

Националните стратегии за Ромите во РМ:

АНАЛИЗА НА ОБРАЗОВНИТЕ АСПЕКТИ

Скопје
декември, 2014

Издавач:
Фондација Отворено општество - Македонија

За издавачот:
Фани Каранфилова-Пановска

Автори:
Виолета Петроска-Бешка
Мирјана Најчевска

Лектор:
Елка Јачева -Улчар

Дизајн и техничка обработка:
Бригада дизајн

Тираж: 100
Некомерцијален тираж

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

342.733(=214.5:497.7)
323.2(=214.5:497.7):364.6

ПЕТРОСКА-Бешка, Виолета
Националните стратегии за Ромите во РМ : анализа на образовните
аспекти / Виолета Петроска-Бешка, Мирјана Најчевска. - Скопје :
Фондација отворено општество - Македонија, 2015. - 44 стр. ; 23 см

ISBN 978-608-218-228-5

1. Најчевска, Мирјана [автор]. - I. Бешка, Виолета Петроска-
види Петроска-Бешка, Виолета
а) Роми во Македонија - Право на образование б) Роми во Македонија -
Социјална инклузија
COBISS.MK-ID 99624458

СОДРЖИНА

Резиме	5
ПРВ ДЕЛ	7
1. Дали Стратегијата за Ромите во Република Македонија за 2014 – 2020 се справува со слабостите што веќе се идентификувани во делот за образование во рамките на претходната Стратегија за 2005 – 2015, а не се надминати со нејзината имплементација?	8
2. Колку Стратегијата (2014 – 2020) ги следи препораките дадени во анализите/извештаите од спроведените мерки за подобрување на состојбите во образованието на Ромите?	19
3. Дали Стратегијата (2014 – 2020) вклучува мерки што го опфаќаат квалитетот на образованието за Ромите и кои мерки треба да бидат земени предвид?	24
ВТОР ДЕЛ	27
1. Европски заложби за подобрување на образованието на Ромите	28
2. Концептуална рамка за реализација на правото на образование на децата Роми	29
3. Политики и стратегии за реализација на правото на пристап до образование за Ромите во Република Македонија	30
4. Политики и стратегии за реализација на правото на квалитетно образование за Ромите во Република Македонија	33
5. Политики и стратегии за реализација на правото на почитување на децата Роми во средината за учење во Република Македонија	36
Референци користени во текстот	38

РЕЗИМЕ

Преземената анализа на делот за образование од Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020 се состои од два дела. Првиот дел има цел да утврди (1) дали новата Стратегија се справува со слабостите во образованието на Ромите што не се надминати со имплементација на претходната Стратегија 2005 – 2015, (2) дали новата Стратегија ги следи препораките дадени во анализите/извештаите од спроведените мерки за подобрување на состојбите во образованието на Ромите и (3) дали новата Стратегија вклучува мерки што го опфаќаат квалитетот на образованието за Ромите. Вториот дел од анализата се фокусира врз активностите што треба да ги содржи Стратегијата за образование на Ромите за да придонесе за интеграција на Ромите во македонското општество.

Споредбата со претходната Стратегија укажува на следниве слабости на новата Стратегија за образование на Ромите:

1. Стратешките цели и активностите, предложени во новата Стратегија, не соодветствуваат во целост со причините за незавидното ниво на образованието на Ромите што беа идентификувани во претходната Стратегија.
2. Отсуствува дефиниран систем кој овозможува да се следи имплементацијата на активностите формулирани врз основа на стратешките цели и да се мери влијанието на спроведените и на предвидените активности врз постигнувањето на поставените стратешки цели.

3. Голем дел од активностите не се изведуваат како дел од системски мерки, туку како проектни активности – или како активности на невладини организации или како активности на Владата, базирани врз ад хок средства добиени од фондови надвор од државата.

Анализата, на тоа колку новата Стратегија ги следи препораките дадени во анализите и/или извештаите од спроведените мерки за подобрување на состојбите во образованието на Ромите, води кон следниве констатации:

4. Стратегијата не нуди пресек на спроведените активности и постигнатите резултати (не ја оценува актуелната ситуација низ призмата на поставените цели) и не се надоврзува на препораките кои се дадени во рамките на различни истражувачки извештаи, па дури, ни на оние што се дадени или произлегуваат од годишните извештаи на Владата.
5. Понудените мерки за остварување на конкретните цели најчесто се само повторување на оние од претходната Стратегија, при што не се гледа развојност што се обезбедува со преминување во нова фаза кон остварувањето на конкретна цел.
6. Во Стратегијата не им се посветува посебно внимание на областите во кои не е постигнат посакуваниот резултат (или е постигнат на исклучително ниско ниво) и не се бараат нови мерки со кои би се опфатиле проблемите.

7. Во Стратегијата не се постапува според препораките насочени кон создавање систем за мониторинг и евалуација, а кој подразбира постоење на соодветни и постојано ажурирани податоци за образованието на Ромите.
8. Директно и индиректно, дел од препораките се однесуваат на законската регулатива којашто, поради својата недореченост, овозможува различни толкувања, односно, внесува елемент на политички волюнтаризам во спроведувањето на процедурите.

Што се однесува до тоа дали Стратегијата 2014 – 2015 вклучува мерки што го опфаќаат квалитетот на образованието за Ромите, е констатирано следново:

9. Во Стратегијата не се нудат системски решенија кои би овозможиле да се подигне квалитетот на образованието за Ромите, односно, во Стратегијата не се вклучени мерки (или се вклучени многу малку мерки) за подобрување на квалитет во наставата, на квалитет на наставниот кадар и на квалитет на содржините кои се среќаваат во наставата и во наставните материјали, поради што не може да се очекуваат системски промени во образованието на Ромите што ќе обезбедат создавање одржлив процес на континуирано менување на ситуацијата како дел од политиките на државата.

Во првиот дел од анализата е забележано дека препораките, главно, не се ставени во контекст на правата на децата Роми во согласност со Конвенцијата за правата на детето. Во вториот дел се понудени активности што ја користат токму Конвенцијата за правата на детето како концептуална рамка за реализација на правото на образование на децата Роми, која вклучува три меѓусебно поврзани и меѓусебно зависни димензии: (1) правото за пристап до образование, (2) правото за квалитетно образование и (3) правото за почитување во средината за учење. Притоа е констатирано дека:

10. Повеќето мерки понудени во Стратегијата 2014 – 2020 се однесуваат на обезбедување на реализа-

цијата на правото на пристап до образование за Ромите, особено на оние делови што се однесуваат на масовно вклучување на децата Роми во последните две години од предучилишното образование и на обезбедување расположливо и достапно задолжително образование. Сепак, во овој пакет недостасуваат мерки кои можат да придонесат за да се обезбеди инклузивно задолжително образование и кои ја опфаќаат структурната сегрегација, сегрегацијата во рамките на самите училишта и застапеноста на децата Роми во специјалните паралелки/училишта.

11. Стратегијата 2014 – 2020, скоро, воопшто, не посочува мерки кои би придонеле за реализацијата на правото на квалитетно образование за Ромите. Освен што посочува дека треба континуирано да се следи успехот на учениците Роми и задолжително да се реализира дополнителна настава во текот на целата учебна година, Стратегијата ја игнорира потребата од развивање широк, релевантен и инклузивен курикулум, од надминување на јазичните бариери за учениците Роми, чиј прв јазик е ромскиот, и од развивање мултикултурни компетенции кај наставниците.
12. Кога се работи за мерки кои ја поддржуваат реализацијата на правото на почитување на децата Роми во средината за учење, Стратегијата како апсолвирани ги третира мерките за обезбедување почитување на идентитетот преку негување на правото на децата Роми на сопствена култура и јазик, што се сведуваат на обезбедување законска можност предметот Јазик и култура на Ромите да биде избиран од страна на учениците Роми во основните училишта. Сепак, во овој дел, Стратегијата не посочува мерки што ќе обезбедат негување на културата и на традицијата на Ромите на ниво на училиштето. Уште поголем недостаток на Стратегијата е тоа што таа ја игнорира потребата да се обезбеди почитување на партиципативните права на децата Роми и почитување на нивниот дигнитет и интегритет преку заштита од сè какви облици на физичко и на психичко насилство во училиште (од игнорирање до казнување).

ПРВ ДЕЛ

1 ДАЛИ СТРАТЕГИЈАТА ЗА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА 2014 – 2020 СЕ СПРАВУВА СО СЛАБОСТИТЕ ШТО СЕ ВЕЌЕ ИДЕНТИФИКУВАНИ ВО ДЕЛОТ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ ВО РАМКИТЕ НА ПРЕТХОДНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА 2005 – 2015, А НЕ СЕ НАДМИНАТИ СО НЕЈЗИНАТА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА?

2 КОЛКУ СТРАТЕГИЈАТА (2014 – 2020) ГИ СЛЕДИ ПРЕПОРАКИТЕ ДАДЕНИ ВО АНАЛИЗИТЕ/ИЗВЕШТАИТЕ ОД СПРОВЕДЕНИТЕ МЕРКИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА СОСТОЈБИТЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО НА РОМИТЕ?

3 ДАЛИ СТРАТЕГИЈАТА (2014 – 2020) ВКЛУЧУВА МЕРКИ ШТО ГО ОПФАЌААТ КВАЛИТЕТОТ НА ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА РОМИТЕ И КОИ МЕРКИ ТРЕБА ДА БИДАТ ЗЕМЕНИ ПРЕДВИД?

1 ДАЛИ СТРАТЕГИЈАТА ЗА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА 2014 – 2020 СЕ СПРАВУВА СО СЛАБОСТИТЕ ШТО СЕ ВЕЌЕ ИДЕНТИФИКУВАНИ ВО ДЕЛОТ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ ВО РАМКТЕ НА ПРЕТХОДНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА 2005 – 2015, А НЕ СЕ НАДМИНАТИ СО НЕЈЗИНАТА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА?

Стратегијата за Ромите во Република Македонија, генерално, ги опфаќа сите прашања кои се идентификувани и во претходната Стратегија (2005 – 2015). Во воведот на Стратегијата од 2014 г. се дадени податоци од кои се изведува заклучокот дека постои напредок во областа на образованието на Ромите. Напредокот во образованието се посочува како „најевидентен“ во однос на другите области опфатени со Стратегијата.

Во контекст на овој заклучок, во Стратегијата од 2014 се истакнува дека „Поголем дел од мерките кои се дел од претходната Стратегија станаа беспредметни, а потребата од ревизија и редизајнирање евидентна“. Наспроти ова, во продолжение на Стратегијата е утврдено дека „Сегашната ситуација со генералното образовно ниво на Ромите е незадоволителна“. Во натамошната детална разработка на одделните слабости на кои треба да се концентрираат активностите во наредниот период, не може да се издвојат слабостите кои се присутни во претходната Стратегија, а кои се во доволна мера надминати за да не бидат опфатени со новата.

Посебно паѓа во очи неколку пати повторената констатација дека недостасува „детална и сеопфатна евиденција за децата опфатени во училишниот систем“, односно отсуствува „релевантна понова статистика за бројот на деца Роми на возраст за основно училиште“. Отсуството на соодветна статистика и релевантни податоци се спомнува во неколку наврати (за разлика од Стратегијата од 2005 г. каде што овој проблем, воопшто, не е спомнат).

Отсуството на доволни и соодветни статистички податоци се спомнува и во извештаите. Ова ги доведува во прашање понудените процени и прогнози за идниот напредок кој се очекува да биде постигнат со имплементирањето на новата Стратегија. Во отсуство на апсолутни бројки (во голем број случаи) понудените проценти губат од релевантноста и не даваат целосна слика за очекуваните промени.

,

Идентификувани слабости во остварувањето на образованието на Ромите

Стратегија 2005 – 2015	Стратегија 2014 – 2020
Во Стратегијата од 2005 година е посочено дека децата од ромската заедница се 20-30% помалку запишани во основно (компарирани со неромската популација); 24% од Ромите над 25 години се неписмени и дека Ромите достигнуваат одвај 0,3% од запишаните студенти.	Стратегијата од 2014 се повикува на податоци добиени во рамките на одделни истражувања[1]¹ со кои се тврди дека е зголемен бројот на запишани деца Роми, што е контрадикторно со наведените податоци. На пример, во спомнатото истражување се тврди дека има намалување на процентот на запишани деца Роми во 2011/12 компарирано со 2006/07 од 0,74% . Ако се има предвид дека наталитетот во рамките на ромското население не е намален во наведениот период (за разлика од наталитетот на другите етнички заедници), може да се очекува дека наместо зголемување на запишани деца Роми има намалување. Според податоците дадени во Стратегијата, е зголемен бројот на деца во предучилишна настава за 25% (односно, остварен пораст на бројот на ромски деца опфатени со предучилишно образование од 1,5% на 4%); остварен е пораст од 11,4% на бројот на ромски ученици запишани на факултет и пораст од 69,2% на бројот на дипломирани Роми. И во двата случаја не се дадени апсолутни бројки поради што не може со сигурност да се тврди дека наведените проценти ја отсликуваат реалната состојба. Повторно се истакнува високата стапка на неписменост, особено меѓу жените Ромки.

Според податоците прикажани во воведот на Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020, една од основните стратешки цели дадена во Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2005 – 2015 што се однесува на зголемувањето на бројот на ромските деца во основното образование и намалувањето на генералната неписменост на ромското население, не е постигната.

Податоците од истражувањето, направено за потребите на Програмата за развој на Обединетите нации – УНДП, Канцеларија во Скопје (според Стратегијата од 2014 г., насловено како „Преглед на остварениот напредок при спроведувањето на Националната стратегија за интеграција на Ромите и на напредокот во социо-економскиот стандард на Ромите“ укажуваат на намалување на бројот на запишани ромски деца во основното образование. Во истото истражување се укажува на проблемот во утврдувањето на вистинската состојба поради отсуството на статистички податоци.

Од предвидените активности за постигнување на оваа генерална цел не се имплементирани или нема податоци за проценка на имплементацијата на активностите кои треба да овозможат:

- градење конзистентен систем за идентификување на децата Роми до осумгодишна возраст заради нивно запишување во училиште;
- спроведување Владаина програма за описменување (посебно на ромското население);
- поедноставување на процедурата за стекнување со основно образование на возрасните Роми;
- промовирање на концептот за доживотно учење;
- активирање на работничките универзитети или на други специјализирани агенции за зголемување на образовниот избор.

Поради отсуството на соодветни податоци, не може да се процени имплементацијата на квотите за запишување на факултетите.

¹ Референците што се користени во текстот се наведени на крајот на понудената анализа на стратегијата (Дел 1) и означени со референтни бројки. Референтните бројки се користени во самиот текст (и означени со средни заради) секогаш кога анализата се повикува на податоци, констатации, препораки и сл. што се користени во конкретната референца.

И во двете стратегии е направен обид да се лоцираат причините/слабостите поради кои образовното ниво на Ромите е на пониско ниво од просекот во Република Македонија, односно, пониско во споредба со секоја од останатите етнички заедници посебно. Споредбата на посочените слабости укажува на континуирано опстојување на исти слабости и во периодот покриен со Стратегијата од 2005 и со новата Стратегија од 2014 година. Споредбата ја отежнува неизедначената терминологија која се користи во двете стратегии, меѓутоа, генерално нема видливи отстапувања во лоцираните слабости и клучните полиња на кои треба да се работи во областа на образованието.

Идентификувањето на исти слабости конклюдентно покажува дека тие не се надминати во изминатиот десетгодишен период.

Идентификувани слабости во остварувањето на образованието на Ромите	
Стратегија 2005 – 2015	Стратегија 2014 – 2020
Една од причините за состојбата со образованието на Ромите е лоцирана во лошата економска ситуација на ромската заедница, генерално. Токму со оваа слабост се поврзани низа активности кои имаат финансиски импликации. Како посебна слабост се посочува отсуството на услови за учење што посредно може да се поврзе со лошата економска ситуација.	Во новата Стратегија не се спомнува изразот „лоша економска ситуација“, меѓутоа се спомнува „голема сиромаштија“ како една од причините за лошата образовна состојба на ромската заедница. И во оваа Стратегија се предвидени голем број активности кои се насочени кон справување со оваа слабост. Лошите услови за учење не се спомнуваат издвоено како слабост која треба да се земе предвид во новата Стратегија, меѓутоа, може да се претпостави дека овој сегмент е опфатен со општата констатација за големата сиромаштија карактеристична за ромската заедница.
Во извештаите на Владата[2] за 2010. и 2011 г. како мерка со која се зафаќа и проблемот на сиромаштијата е спомнато ослободувањето од плаќање административна такса за добивање потврда дека детето ги има примено сите вакцини. Со оглед на висината на таксата ова не е голем удел во трошоците за школување, а се поставува прашањето: – Зошто, воопшто, постои ваков вид административна такса за сите деца? Во ниту еден од извештаите не се спомнува имплементација на идејата за обезбедување бесплатен оброк за децата Роми, и покрај тоа што, токму постоењето на ваков оброк се идентификува како еден од мотивите на родителите Роми да ги испраќаат децата во специјални училишта за деца со попреченост [3]. Во сите извештаи се спомнува имплементацијата на активноста – давање социјална (меѓу другото и учебници и учебни помагала) и друга финансиска помош (според извештајот на Владата од 2010 година, со помош на Ромскиот образовен фонд им се дадени стипендии на 880 ромски ученици – проектот е започнат и завршен во 2010 година). Во 2011 (според извештајот на Владата) се дадени стипендии на 613 ученици во средното образование (од кои 597 успешно поминале во наредната година). Во учебната 2012/13 се дадени 600 стипендии. Според извештајот од 2013 г. – како резултат од стипендиите дадени за 593 ученици, 591 успешно поминале во наредната училишна година. Според Извештајот на Владата за 2013 година, во учебната 2013/14 се доделени 623 стипендии. Нема доволни/соодветни податоци за имплементирање на активноста – бесплатен престој во средношколските интернати, давање предност на студентите Роми за упис во студентските домови и формирање локални образовни фондови.	

Идентификувани слабости во остварувањето на образованието на Ромите

Стратегија 2005 – 2015	Стратегија 2014 – 2020
Како слабост во образованието на Ромите е идентификувано отсуството на ромските деца од предучилишното образование. Оваа слабост се поврзува како со стартната образовна позиција на ромските деца во почетокот на школувањето така и со познавањето на македонскиот јазик, односно, на јазикот на кој се одвива наставата.	И во новата Стратегија, како постоен проблем се посочува „нискиот опфат на деца во предучилишно згрижување и воспитание (отсуство на рана социјализација и образовни искуства кај ромските деца, кои се надвор од каква било форма на предучилишно образование и воспитание)“. Влијанието на отсуството на децата Роми од предучилишното образование и воспитание врз генералната состојба во образованието е посебно потенцирана и обработена.
Во сите извештаи се даваат податоци за имплементирање на активноста – зголемување на бројот на децата Роми во предучилишното образование. [3] ² Меѓутоа, од извештаите произлегува дека предложената мерка – ромските деца да добијат образовна подготовка и соодветна јазична подготовка во предучилишното образование на ниво на целата држава – не е имплементирана на ниво на системска мерка (како дел од генералната политика која подразбира задолжителност во остварувањето), туку е сè уште на ниво на проектно дејствување.	
Како слабост на образовниот систем се идентификува недостиг од наставници Роми за предучилишно воспитание. Во Стратегијата не е дадено објаснување зошто ова претставува слабост и на кој начин се одразува врз отсуството на децата Роми од предучилишното образование и воспитание, односно, како влијае врз образовната состојба на Ромите.	И во новата Стратегија, недостигот од наставници во предучилишното образование и воспитание е идентификуван како слабост. Повторно не е дадено објаснување зошто ова претставува слабост и на кој начин се одразува врз образовната состојба на Ромите. Покрај отсуството на наставници/воспитувачи Роми, како слабост е идентификувано и отсуството на обучен кадар во предучилишно воспитание, кој е сензитивен за различностите и кој ќе биде во состојба во целост да одговори на различните потреби на децата. Сепак, во Стратегијата не се наведени специфичните различни потреби на децата Роми во однос на другите деца.
Не е имплементирана препораката за постојано ангажирање поголем број Роми во подготовката на децата (според Government Report on Roma decade 2010, 17 наставници се привремено вработени во предучилишните установи). Во Извештајот на граѓанското општество [3] се истакнува дека наставниците/воспитачите Роми се проектно ангажирани, а не се вработени во соодветните институции.	

² Во секој од извештаите за напредок во спроведување на декадата на Ромите во РМ во периодот од 2010 до 2013 [3] се известува за вклучување на деца Роми во предучилишното образование како дел од проектот „Inclusion of Roma children in kindergartens“, што го спроведува Министерството за труд и социјална политика во соработка со Roma Education Fund (REF) во 18 општини во РМ.

Идентификувани слабости во остварувањето на образованието на Ромите

Стратегија 2005 – 2015	Стратегија 2014 – 2020
Како причина за ниското образовно ниво на Ромите е посочен малиот број деца од ромската заедница во основното образование. Малиот број деца Роми во основното образование се поврзува со: нерегулираното државјанство, детскиот труд, малолетнички бракови, многудетност на семејствата.	И во новата Стратегија се посочува нискиот опфат на децата Роми во основното образование. Нискиот број деца во основното образование се поврзува со: традицијата, постоењето на деца без документи, високата стапка на ученици Роми кои се под висок ризик да го прекинат и/или да го напуштат образованието заради привремени внатрешни и/или надворешни миграции (преселба заради сезонска работа, случаи на лажно азиланство) или поради рани бракови. Во новата Стратегија не само што се идентификува иста слабост (отсуство на ромските деца од основното образование), туку, ова отсуство се става во корелација со исти причини. Единствена компонента којашто не се спомнува како уочена слабост е многудетноста на семејствата. Со оглед на тоа дека актуелните податоци не укажуваат на драстична промена во структурата на ромските семејства, може да се претпостави дека многудетноста е изоставена во новата Стратегија заради судирот со глобалната политика на власта насочена кон поддршка на многудетноста во Република Македонија.
Предвидените активности во стратегиите не се справуваат директно со ниту една од наброените причини за малиот број деца Роми во основното образование. Во извештаите на Владата и во извештајот на граѓанското општество во повеќе наврати се спомнува соработка со ромските граѓански (невладини) организации во анимирањето на ромската заедница за запишување на децата во основното и во средното образование и во имплементирањето на други активности предвидени со стратегиите. Во ниту еден од извештаите не се спомнува начинот на имплементација на задачата која му е дадена на МВР да го контролира посетувањето на наставата од страна на ромските деца. Во извештаите не се спомнува ни имплементацијата на санкциите предвидени во случај детето да не посетува настава. Во Извештајот на граѓанското општество се истакнува дека не постои стратешки документ кој би се осврнал на проблемот со прераното напуштање на образовниот процес, а податоците дадени во овој извештај укажуваат на намалување на вкупниот број деца Роми во основното образование и стагнација на овој број во средното образование.	
Осипувањето по петтото одделение е идентификувано како специфична слабост која понатаму се манифестира во намалениот број ромски деца кои го продолжуваат школувањето во средното образование (само 20% од ромските деца со завршено основно образование го продолжуваат школувањето во средното образование).	Во новата Стратегија повторно како слабост се идентификува ниската стапка на задржување на децата во основното образование и ниската стапка на премин и напредок од едно во друго одделение „висока стапка на осипување кај децата Роми, особено на последниот трет циклус од основното образование (VI-IX одделение)“. Во Стратегијата се обрнува внимание на отсуството на политики и мерки за повторно враќање во образованието на ромските деца кои претходно го напуштиле. Преминот од основно образование во средно образование, сè уште, се идентификува како слабост. Се стекнува впечатокот дека задолжителноста на средното образование (што претставува клучна промена настаната во периодот по изработката на Стратегијата од 2005 – 2015) не дава некои забележителни резултати кога станува збор за присуството на ромските деца во средното образование.
Нема податоци за имплементирање на активноста – промоција на јасни и објективни критериуми за оценување на децата Роми. Нема податоци за тоа дали е имплементирана активноста за постоење квоти за Ромите во средните училишта (што може да биде значајно и за создавање етнички мешана средина, но и за изедначен квалитет на образованието што се нуди).	

Идентификувани слабости во остварувањето на образованието на Ромите

Стратегија 2005 – 2015	Стратегија 2014 – 2020
Една од слабостите во образованието на децата од ромската заедница е недоволниот број градинки и училишта. Во Стратегијата не е дадено објаснување на кој начин ова влијае врз бројот на ученици кои се запишуваат во основните и во средните училишта, меѓутоа, може да се повлече паралела со квалитетот на образованието. Во Стратегијата, исто така, не е дадено објаснување за искористеноста на капацитетите на постојните училишта и градинки. Како посебна слабост на образованието на Ромите се истакнуваат полошите услови за настава во училиштата во кои учат Роми. Под ова може да се разберат: недоволен простор, отсуство на соодветни училишни помагала, квалитет на наставата и сл.	Во Стратегијата од 2014 се спомнуваат неколку проекти кои имаат цел подобрување на инфраструктурата од градинки и училишта. Притоа, се спомнува доградба на ОУ „Браќа Рамиз и Хамид“ која е започната во мај 2013 година, а која треба да обезбеди 18 нови училиници и 3 кабинети за предметна настава. Според Стратегијата, оваа инвестиција во голем дел ќе обезбеди подобри услови за изведување квалитетна настава и ќе го растовари изведувањето на наставата, кое во моментот се реализира во три смени. Во Стратегијата се спомнува и тоа дека привршува изградбата на средно комбинирано гимназиско и стручно училиште во Општина Шуто Оризари, во која ромското население е мнозинство. Во согласност со предвидената динамика, ова училиште треба да ги прими првите ученици во текот на учебната 2014/15 година. Според податоците со кои располага јавноста, училиштето, сè уште, не е пуштено во употреба.
Не е имплементирана активноста за отворање нови училишта во ромските населби, ниту за отворање нови стручни и гимназиски паралелки во Шуто Оризари. Според извештајот на Владата од 2013 г., извршено е проширување на основните училишта „Браќа Рамиз Хамид“ и „26 Јули“. Според овој извештај двете проширени и обновени училишта ќе почнат со работа во 2014 година. Во извештајот на Владата за 2010 г. се спомнува дека е започната изградба на средно училиште во Општина Шуто Оризари кое ќе започне со работа наредната учебна година. Во извештајот од 2011 и 2012 г. се истакнува дека се гради ова училиште и дека ќе почне со работа во учебната 2012/13 година. Во извештајот од 2013 се вели дека училиштето, сè уште, се гради и ќе почне со работа во учебната 2014/15 година. Во Извештајот на граѓанското општество од 2012 година[3] се спомнуваат повеќе елементи кои ги прават условите во училиштата, каде што мнозинството се Роми, полоши од оние на другите училишта (лошо греење, три смени...). Според извештаите на Владата, имплементирана е активноста за поголем број Роми наставници во основното и во средното образование. Во извештаите не се дадени прецизни податоци за бројот на (постојано) ангажирани наставници.	И според новата Стратегија „недоволното познавање на македонскиот јазик како јазик на настава, доведува до нееднаков старт и неподготвен влез (на дел од) ромските деца во основно образование“.
Се истакнува непознавањето на македонскиот јазик како една од причините за ниското образование на децата од ромската заедница.	
На државно ниво не е имплементирана активноста – изучување на македонскиот јазик пред започнување на нултата година. Во извештаите нема податоци за тоа дал е имплементирана предвидената активност – ангажирање асистенти за ромските деца кои зборуваат ромски од I-V одделение. Во извештаите нема податоци за имплементирање на активноста – преведување на тестовите за прво одделение на ромски јазик.	

Идентификувани слабости во остварувањето на образованието на Ромите

Стратегија 2005 – 2015		Стратегија 2014 – 2020
Нефлексибилната уписна политика е идентификувана како слабост, меѓутоа не е дадено попрецизно објаснување што се подразбира под тоа и на кој начин влијае тоа врз децата од ромската заедница. Може да се претпостави дека станува збор за ограничувањата на реонската уписна политика (што оневозможува запишување на ромските деца надвор од реонот на живеење) и/или за документацијата што се бара при уписот.		Во новата Стратегија не се спомнува оваа слабост, меѓутоа има активности кои се осврнуваат на овој проблем.
Тешко може да оди справувањето со нефлексибилната уписна политика поради крутите законски одредби. Тоа значи дека секоја флексибилност ќе зависи од личната волја на директорот на училиштето, односно од подготвеноста на колективот да им излезе во пресрет на барањата на родителите наспроти законските одредби. Во законот не е предвидено регистрирање на деца кои немаат целосна документација поврзана со нивниот државјански статус. На тој начин ова е мерка може, но не мора да биде имплементирана. Извештаите укажуваат на тоа дека таа се применува во многу ограничен број случаи.		
Дел од слабостите во образованието на Ромите се лоцираат во значајниот број неедуцирани (немотивирани) родители и отсуство на свест за значењето на образованието.		Во новата Стратегија не се спомнува оваа слабост, меѓутоа во активностите предвидени во Стратегијата можат да се лоцираат активности кои ја третираат оваа проблематика.
Според извештаите, се спроведени повеќе кампањи и тренинзи/обуки со цел подигање на свеста и мотивацијата на родителите. Нема податоци за влијанието на овие кампањи. Нема податоци за посета на ромските семејства од страна на политичари, а со цел анимирање на ромската заедница за поголем влез во основно училиште. Во извештаите нема податоци за тоа дали и како е имплементирана активноста – помош на наставници кои се врска меѓу родителите и наставниот кадар. Во извештаите на Владата и извештајот на граѓанското општество се спомнува поголемото вклучување на родителите во училишните совети. Нема податоци за имплементација на активноста со која им се дава посебна улога на педагозите и на психолозите во мотивирањето на децата за посетување настава.		
Демотивираноста поради слабиот успех е издвоена како посебна слабост во образованието на Ромите.	Слабиот успех се идентификува како слабост и во новата Стратегија. Слабиот успех се поврзува со несоодветните и нефункционални системи за поддршка на децата со ниски постигања (отсуство на дополнителна настава, советувања, родителски училишта итн.) за да се задржат во училиште и да им се помогне соодветно да напредуваат, односно, да им се подобри успехот.	
Во Стратегијата од 2005 се предвидени неколку активности со кои би требало да се постигне поголем успех меѓу децата Роми во училиштето и зголемување на нивната мотивираност за натамошно образование. Во извештаите не се спомнува имплементацијата на овие активности (не се спомнува дали и како се спроведува дополнителна настава, дали и како им се дава психолошка и педагошка помош на децата и родителите, дали и како се организираат летни школи и кампови за ромските деца во согласност со нивните интереси и потреби). Во извештајот на Владата од 2010 година се спомнува изведување посебна работа со ромските деца на ниво на проектна активност. Во извештаите нема податоци за имплементирање на активноста – спроведување дискусии со младите Роми за дефинирање на нивните приоритети (односно, формирање младински центри). Во извештајот на Владата за 2010 г. е даден податокот дека е овозможено запишување ромски ученици во средното образование доколку имаат до 10% помалку освоени поени, меѓутоа нема податоци за остварениот упис и имплементацијата на оваа активност.		

Идентификувани слабости во остварувањето на образованието на Ромите

Стратегија 2005 – 2015	Стратегија 2014 – 2020
Во Стратегијата од 2005 година се тргнува од уставната определба дека припадниците на заедниците имаат право на настава на својот јазик и се промовира учењето на ромскиот јазик. Во Стратегијата од 2005 година се спомнува отворање студиска група на ромски наставен јазик на Педагошкиот факултет во Скопје.	Во Стратегијата од 2014 се истакнува дека „Опсегот на различни дијалекти на ромскиот јазик го оневозможува создавањето на еден единствен јазик на Ромите во Република Македонија“. Според Стратегијата од 2014 ромскиот јазик како факултативен, а од 2008 и како избран, веќе се изучува во девет училишта во пет општини. „...од трето одделение со по 1 час неделен фонд и до IX одделение со по 2 часа неделен фонд. За тие потреби, Бирото за развој на образованието изготви и наставни програми од трето до шесто одделение и распиша конкурс за учебник за трето и четврто одделение ...во тек на изготвување се програмите за VII, VIII, и IX одделение. Изготвени се учебници од III до V одделение, во моментот тече процедура за обезбедување учебници за останатите одделенија“. Според оваа Стратегија „Ромскиот јазик од академската 2012/13 година е воведен како избран предмет на Филолошкиот факултет во Скопје“.
Според Извештајот на граѓанското општество од 2012 година: Изборниот предмет „Ромски јазик и култура“ бил понуден во 11 основни училишта во пет општини (вклучувајќи четири училишта во две општини во Скопје) во учебната 2011/12 година. Во извештајот на граѓанското општество се истакнува дека во материјалите развиени за предметот има недостаток на интеркултурализам, освен на ниво на цели и задачи. Во извештајот на Владата за 2011 и 2012 се истакнува изработка и дистрибуција на 1300 учебници за факултативно изучување на ромскиот јазик, меѓутоа според извештајот подготвен од страна на УНДП[1] „нема податоци за одделенија во кои се изучува ромскиот јазик“. Нема податоци за отворање студиска група на ромски наставен јазик на педагошките факултети. Во врска со отворањето на ромолошки студии во извештајот на Владата за 2010 г. се истакнува дека на Филолошкиот факултет е воведен предмет „Ромски јазик и култура“. Воведувањето на овој предмет се спомнува и во извештаите на Владата за 2011, 2012 и 2013 година.	

Идентификувани слабости во остварувањето на образованието на Ромите

Стратегија 2005 – 2015	Стратегија 2014 – 2020
Сегрегацијата, стереотипите и дискриминацијата се спомнуваат како слабост во образованието на Ромите. Сегрегацијата, стереотипите и дискриминацијата мора да ги ставиме во контекстот на претходните слабости како двигател на затворениот причинско-последичен круг во кој е затворена ромската заедница. Во Стратегијата од 2005 г. се предлага „основните елементи на културата и традицијата на Ромите би требало да се опфатат во курикулумот на сите останати етнички заедници (во предметот историја да се внесат наставни содржини за културно-историските традиции на Ромите), со цел да се надминат негативните стереотипи за Ромите кај неромското население.	Стереотипите и предрасудите кон Ромите во образованието се идентификуваат како слабост и во новата Стратегија. Во Стратегијата се спомнува дека во меѓувреме е изработен прирачник за недискриминација во воспитно-образовниот систем во Република Македонија, меѓутоа нема податоци за неговата употреба и евентуалните ефекти од употребата. Не се спомнува внесувањето содржини поврзани со културата и со традицијата на Ромите во генералниот курикулум за сите заедници.
Според Извештајот на граѓанското општество од 2012 година, нема реални придвижувања во справувањето со проблемите кои се однесуваат на дискриминацијата во образованието. Тие свртуваат внимание на присуството на дискриминаторско однесување на наставниците нероми спрема наставниците Роми, како и нерешени случаи на дискриминација во училиштата манифестирана низ етнички базирано насилство. Не е имплементирана препораката за надминување на гетоизацијата, која според извештаите влијае дестимулативно врз конкурентноста и врз мотивацијата на децата. Не е имплементирана препораката децата кои го поминале предучилишното образование непосредно да се приклучат кон етнички мешаните одделенија. Според извештајот на граѓанското општество од 2012 година, и покрај формалното укинување на сегрегираниите паралелки, сегрегацијата постои во практиката. Според извештајот од 2013 е спроведен твининг-проект во чии рамки се одржани 40 работилници и тренинзи со цел вклучување на интеркултурните аспекти во образовниот систем. Со работилниците и тренинзите биле опфатени директори на училишта, наставници, родители на ученици Роми и Роми медијатори. Како цели на проектот се формулираат: еднаков пристап до образование, еднакви можности во образованието и еднакво почитување меѓу групите со различно етничко и културно потекло. Не е имплементирана активноста – образовно интегративни курсеви за сите деца. Не е имплементирана активноста за промоција на програми за работа со ромски и со неромски родители. Не е имплементирана активноста за воведување содржини од ромската култура и традиција во курикулумот на сите останати етнички заедници. Нема податоци за имплементација на интеракција на ромските со студенти од други етнички групи, проверка на содржините на програмите низ призмата на образованието за човекови права (со цел избегнување стереотипи, предрасуди и дискриминирачки содржини), нормирање заштитни механизми против дискриминација и сегрегација во процесот на образование. Според извештаите на Владата за 2010, 2011 и 2012 г. е изработен прирачник за недискриминација во процесот на образование кој треба да им помогне на институциите при координирањето на нивните активности насочени кон спречување на дискриминацијата. Меѓутоа, според извештајот на граѓанското општество, овој прирачник не е придружен со организирани активности. Според Извештајот на граѓанското општество од 2012: Во 2012 година, одделни проекти спроведени на различни локалитети во соработка со Министерството за образование и наука за промоција на инклузивно образование беа поддржани од страна на Делегацијата на ЕУ, норвешкото Министерство за надворешни работи, ОБСЕ, Фондацијата за деца „Песталоци“, Ромскиот образовен фонд, УНЕСКО, УНИЦЕФ и УСАИД. Меѓутоа, „без оглед на усвојувањето на документот за политика од 2009 г. со кој започна Владината стратегија за промовирање на меѓуетничката интеракција во образованието, сè уште, не постои сеопфатна политика за етнички инклузивно образование во Македонија“. Нема податоци за воспоставување систематски и континуирани обуки на наставниците за нивна сензибилизација за културните разлики, ниту, пак, за внесување посебен дел за обука на идните наставници за работа со етнички мешани класови во наставната програма по методика. Според податоците добиени во рамките на Извештајот на граѓанското општество, наставниците не се сензибилизирани и е присутно дискриминирачко однесување спрема децата и родителите Роми. Нема податоци за имплементирање на активноста за посебна обука на студентите на Педагошкиот факултет за антидискриминација.	

Идентификувани слабости во остварувањето на образованието на Ромите

Стратегија 2005 – 2015	Стратегија 2014 – 2020
Како слабост во образовниот систем е идентификувано запишувањето на децата Роми во специјални училишта, меѓутоа, во Стратегијата е утврдено дека тоа не е широко распространета појава.	Во новата Стратегија се посочува дека бројот на ромски деца во специјалните училишта останува висок, меѓутоа не се даваат податоци кои би дале појасна слика за колкав број деца станува збор.
Според податоците дадени во извештаите не е имплементирана активноста за спречување на посетување настава од психо-физички здрави деца Роми во паралелки за деца со посебни потреби. Се спомнува само дека се започнати разговори за изнаоѓање критериуми со кои би се спречило ова.	

Доколку се направи преглед на среднорочните индикатори предвидени во Стратегијата од 2005 година може да се изведе заклучокот дека голем дел од предвидените активности, сè уште, не се имплементирани или не ги дале предвидените резултати:

Според податоците во извештаите	Според податоците во извештаите
Поголем број деца опфатени со предучилишно образование	Зголемен е бројот на деца Роми во предучилишното образование
Поголем процент на опфатеност (вклученост) на децата во основното образование	Помал број деца Роми се опфатени во основното образование
Поголем број деца со завршено основно училиште	Незначително зголемување на бројот на деца кои го завршуваат основното училиште
Постоење детална и сеопфатна евиденција за сите деца кои се опфатени во системот	Оваа цел не е остварена
Зголемен процент на писменост	Нема податоци за зголемување на писменоста на ромското население
Зголемен број лица со завршена квалификација и доквалификација или со завршено вечерно училиште	Нема податоци за остварување на оваа среднорочна цел
Поголем број запишани средношколци Роми	Зголемен е бројот на запишани средношколци Роми
Поголем број завршени средношколци Роми	Зголемен е бројот на завршени средношколци Роми
Повеќе Ромки со комплетирано образование на сите степени	Зголемен е бројот на Ромки со комплетирано образование на сите степени
Поголем успех на сите степени од образованието	Има зголемување на успехот на сите степени на образование
Еквивалентен сооднос меѓу писмени и неписмени жени и мажи од 1-24 години	Нема доволни податоци за процена на имплементацијата на оваа стратешка цел
Во секој град каде што има минимум услови (15 ученици) да се отвори паралелка за факултативно изучување на ромскиот јазик	Оваа стратешка цел е делумно имплементирана (како избран предмет ромскиот јазик се изучува во 5 општини).
Зголемување на бројот на Ромите запишани на факултет	Има зголемување на бројот на Роми запишани на факултетите
Зголемување на бројот на Ромите наставници и педагози	Зголемен е бројот на наставници и педагози Роми
Зголемување на бројот на дипломирани Роми	Зголемен е бројот на дипломирани Роми

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА:

Различното претставување на стратешките цели и активностите во двата стратешки документа ги отежнуваат компарацијата и следењето на имплементацијата на одредени активности. Сепак, споредбата меѓу двата документа и анализата на извештаите за постојната состојба јасно укажува на неколку недостатоци.

Еден од основните проблеми во стратешкото планирање се состои во тоа што стратешките цели и активностите предложени за нивно остварување не соодветствуваат во целост на идентификуваните причини „заради кои степенот на образование на Ромите се наоѓа на вакво незавидно ниво“ (Стратегија 2005 – 2015). На пример, во Стратегијата 2005 – 2015 како причини за ниското образовно ниво на Ромите, меѓу другото, се спомнуваат: лошата економска состојба, лошите услови за учење, искористувањето на детскиот труд во неформалниот сектор, нефлексибилниот однос на раководниот кадар во однос на уписната политика, малолетничките бракови, лошите услови за изведување настава во училиштата каде што учат Ромите и многудетност на семејствата и живеење во поширокото семејство. Сепак, ниту една од спомнатите причини не е опфатена со посебна стратешка цел и со активности со цел да се надмине состојбата.

Следен проблем е што не се предвидени мерливи вредности и изедначен пристап во стратешкото планирање кои би овозможиле процена на постигнатото и идентификување на неостварените цели. Притоа, назначени се голем број активности за постигнување промена, меѓутоа не е направен систем за следење на нивното остварување, ниту, пак, тие се појавуваат во акциските планови. Како да е направен список на желби, без формирање систем во кој би можеле да се остварат овие активности, или, пак, да се мери нивното влијание врз постигнувањето на поставените стратешки цели.

Посебен проблем е што некои од активностите се контрадикторни меѓу себе. На пример, активноста за отворање нови основни училишта во ромските населби е спротивна на активноста за борба со сегрегацијата, стереотипите и предрасудите и еднаквото ниво на образование за сите.

Дополнителен проблем е што голем дел од активностите се изведуваат како дел од проектни активности на невладините организации (видливо во сите извештаи на Владата за спроведување на декадата на Ромите). На тој начин овие мерки не добиваат системско заокружување во постојани програми финансирани од страна на власта. Истовремено, и голем дел од активностите кои ги спроведува Владата се, исто така, со проектен карактер и се базираат врз ад хок добиени средства од одредени фондови надвор од државата.

Најголем проблем во следењето на имплементацијата на активностите, формулирани врз основа на стратешките цели, е отсуството на изедначени и систематски собрани податоци.

2 КОЛКУ СТРАТЕГИЈАТА (2014 – 2020) ГИ СЛЕДИ ПРЕПОРАКИТЕ ДАДЕНИ ВО АНАЛИЗИТЕ И/ИЛИ ИЗВЕШТАИТЕ ОД СПРОВЕДЕНИТЕ МЕРКИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА СОСТОЈБИТЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО НА РОМИТЕ?

Генерално, во Стратегијата се користат и се имплементираат препораките дадени во анализите/извештаите од мониторингот на спроведувањето на мерките за подобрување на состојбата во образованието на Ромите, меѓутоа отсутствуют некои суштински препораки кои би требало да го обезбедат имплементирањето на предвидените активности. Таква, на пример, е препораката за подецидно законско регулирање на обврските што се однесуваат на дел од стратешките цели[1], односно, потребата од тоа „да се земат предвид сите стратегии, оние за Ромите и оние што се однесуваат генерално на образованието и да се создаде релевантна кохерентна политика за образованието на ромските деца, која поврзана со постојните стратегии експлицитно ќе ги опфати и ќе ги таргетира Ромите[4]“.

Една од основните препораки која само делумно е остварена е постоење на соодветна и централизирана база на податоци која се однесува на образованието и која ќе овозможи компарација, идентификување на развојни трендови и лоцирање на раширените проблеми и недоследности[4]. Во остварувањето на оваа препорака недостасува и целосно усогласување со методологијата која ја користи Државниот завод за статистика. Посебно се истакнува потребата сите индикатори да се следат и по пол, во основното образование и по одделенија, а во средното образование по класови. Ситуацијата ја отежнува неспроведувањето на пописот и населението. Во Стратегијата од 2014 г. повторно е вклучена препораката за формирање специфична база на податоци.

Во поголем број од извештаите [3] се препорачува вклучување медијатори со цел олеснување на комуникацијата на ромското население со институциите.

Препораки од анализи и извештаи	Стратегија од 2014 година
Предучилишното образование треба да се направи достапно[4] [5] со обезбедување бесплатен пристап за минимум две години во етнички мешани јавни предучилишни установи[3].	Во Стратегијата е предвидено зголемување на бројот на ромски деца во предучилишното образование за 25% (без да се наведе бројката што ја илустрира појдовната состојба).
Проширувањето на достапноста подразбира и зголемување на квантитетот и подобрување на квалитетот на ваквите објекти.	Мерките кои се предвидени во Стратегијата (информирање и едукација на родителите, партнерства меѓу институциите и НВО, вклучување медијатори и лобирање за обезбедување средства на локално и на национално ниво) не упатуваат на директна инвестиција од страна на државата.
Ромите ангажирани преку проектот за работа во предучилишни установи да се вработат на долгорочна основа и да бидат постојано платени[3].	Зголемувањето на бројот на негувателки/воспитувачки Ромки е предвидено во Стратегијата, при што паѓа во очи половото идентификување на можните вработени во предучилишните установи. И овде во мерките не се предвидени посебни средства за остварување на целта. Не се спомнуваат трајното вработување и постојаната плата.

Преземање владини иницијативи за да се обезбеди дека ромските (или други) деца го завршуваат основното образование и изработка на официјален стратешки документ за справување со прераното напуштање на школувањето.[3] Обезбедување помош за маргинализираните ромски семејства да го поддржуваат образованието на децата преку мерки како (но не ограничени на) обезбедување облека, храна и / или училиштен прибор, дополнителни часови во врска со наставата[5] и советодавни услуги[3].	Мерките за задржување на ромските деца во редовното образование на кои се укажува во препораките во анализите/извештаите, се спомнуваат и во новата Стратегија, дел како позитивни примери од спроведени проекти, а дел и како активности кои треба да се преземат. Облеката и храната не се спомнуваат посебно како стратешки мерки за задржување на учениците во основното и во средното образование. Евентуалната финансиска поддршка се поврзува со докажување дека станува збор за социјално загрозени семејства. Во Стратегијата како позитивни активности со кои треба и во иднина да се продолжи се спомнуваат: - ослободувањето од плаќање на такса за вадење уверение за извршена имунизација, - воведувањето образовни медијатори, - намалените критериуми за упис во средното образование, - стипендирањето, менторството и таторството на средношколци Роми (како проектна активност), - обезбедувањето бесплатни учебници, превоз и сместување во ученичките домови (како проектна активност). Во Стратегијата е предвидена посебна стратешка мерка за стимулирање на запишувањето во прво одделение и избегнување на мерки со кои се санкционира незапишувањето. Меѓу предвидените активности се издвојуваат: - задолжителната дополнителна настава во текот на целата учебна година за сите ученици што имаат проблеми со совладувањето на наставниот материјал, - стимулативни мерки, награди и признанија, - обезбедување стипендии за средно образование за најдобрите ученици
Промовирање на образовната интеграција. Сегрегирани училишта и паралелки треба да бидат укинати, а создавањето нови треба да се спречи. „Со должна почит кон уникатната ситуација во Шуто Оризари како општина со ромско мнозинство, локалната власт треба да иницира промовирање на етничко мешање во образовните установи“[3].	Во Стратегијата не ѝ се посветува внимание на оваа препорака. Целокупното дејствување е насочено, пред сè, кон обезбедување инфраструктурни и други можности за образование во најтесната средина на живеење. Во оваа насока може да се толкуваат и некои од предложените мерки во Стратегијата. Таква е, на пример, следнава: „Доследна примена на законските барања за определување на реонот што му припаѓа на секое училиште и обезбедување списоци на ученици на соодветната возраст што треба да бидат запишани во дадено основно училиштето според реонот во кој припаѓаат“.
Познавањето на македонскиот јазик е предуслов за соодветно образование на децата од ромската заедница[4].	Оваа препорака е вклучена во Стратегијата на ниво на идентификуван проблем.
Напредок во стручна обука, родителска свест, обука на наставници и училишно медијаторство (со цел олеснување на комуникацијата на родителите и на децата Роми со институциите). [3]	Во Стратегијата се спомнуваат повеќе облици на подигање на свеста на родителите (кампањи, обуки, средби, трибини, дебати, работилници...). Посебно се издвојува вклучувањето на невладиниот сектор во „активности за промоција на потребата на родителите Роми за образование на нивните деца“.

„Систем на афирмативна акција врз основа на етнички дефинираните приемни квоти во јавните институции за високо образование е во сила од крајот на 90-тите години од минатиот век. Степенот до кој се достапни овие квоти за Ромите е нејасен во отсуство на мониторинг, со известувања од страна на ромските студенти и НВО-а дека неромите често изјавуваат ромска етничка припадност се со цел полесно да бидат примени во високото образование[3]“.	Во Стратегијата се спомнува зголемување на квотите за упис на учениците Роми во високото образование, меѓутоа не се адресира проблемот на злоупотреба на квотите од страна на неромската популација, ниту, пак, се предвидуваат мониторинг-процедури за следење на спроведувањето на афирмативните мерки.
Сегрегацијата, стереотипите и дискриминацијата се спомнуваат како слабост во образованието на Ромите. Сегрегацијата, стереотипите и дискриминацијата мора да ги ставиме во контекстот на претходните слабости како двигател на затворениот причинско-последичен круг во кој е заглавена ромската заедница). [3][4][5] „Податоците за уделот на децата во сегрегираниот образование не се достапни и немало видлив напредок во решавањето на овој феномен “[3].	Стеротипите и предрасудите кон Ромите во образованието, иако во мала мера, сепак се спомнуваат во Стратегијата. Тоа не е случај со сегрегацијата и со дискриминацијата.
Решавање на преголемата застапеност на Ромите во специјалното образование[4]. Нови примања во специјалното образование треба да бидат замрзнати во очекување на воведувањето мерки за спречување на несоодветното запишување[3]. На ниво на основно образование, уписот на ромските деца без пречки во развој во училишта и паралелки за деца со ментална попреченост се здоби со зголемено институционално внимание како проблем, но, сè уште, не се решава во форма на институционални промени[3]. Наодите од спроведените истражувања „укажуваат на ниското ниво на свеста кај Ромите за преголемата застапеност во специјалното образование како проблем. Ова откритие за возврат може да се одрази во недостаток на разбирање на природата на специјалното образование.“[3]	Во Стратегијата се посочува дека бројот на ромски деца во специјалните училишта останува висок, меѓутоа не се даваат податоци кои би дале појасна слика за колкав број деца станува збор.
Создавање кадар на квалификувани наставници Роми[4][5]. Треба да се воведат стимулативни мерки за да се зголеми бројот на Роми кои се запишуваат и завршуваат факултет за подготовка на наставници. Видови стимулации за оваа намена може да бидат стипендии и / или загарантирано вработување по успешно завршување на студиите [3].	Во Стратегијата е поставена посебна стратешка цел за зголемување на бројот на Роми наставници и се предвидени конкретни мерки за остварување на оваа цел (стипендии, награди, промоции).

**Препораки кои во Стратегијата 2014-2020 воопшто не се спомнуваат
(или, не се спомнуваат на соодветен начин)**

Содржини за Ромите во предметите кои се изучуваат во училиштата[3]:

- информации за ромската историја и култура во основната наставна програма во училиштата, со цел да го потенцира позитивниот придонес на оваа етничка група кон националното наследство;
- модули за обука за професионален развој во врска со историјата, со културата и со јазикот на македонската ромска заедница, со цел да им овозможи на наставниците да ги вклучат овие елементи при планирањето на лекциите.

Мерки за решавање на дискриминацијата во пристапот до образованието и дискриминаторскиот третман на ромските ученици во училиште (како пример се наведуваат случаи на етнички базирано насилство против Ромите во ОУ „Страшо Пинџур“ во скопската општина Горче Петров кои не се соодветно истражени)[4].

Промовирање на интеркултурно образование*[3]. Интеграцијата меѓу ромските и неромските деца треба да биде промовирана во наставните програми за општото образование и за обука на наставниците. Треба да се зголеми вниманието на Ромите како составен дел на историјата и на културата на Македонија со наставни модули за ромскиот јазик и култура понатаму развиени за доставување до учениците неРоми и Роми[3]. Ревидирање на наставните програми за школување во преттерцијарното образование, имајќи ги предвид диверзитетот и мултикултурализмот[4] [5]

Отворање паралелки во кои е дадена можност за изучување на ромскиот јазик секаде каде што има 15 ученици Роми. [1]

Континуиран мониторинг и евалуација на спроведувањето на активностите кои произлегуваат од стратегиите за Ромите.[4]

Обезбедување поддршка на училиштата од страна на локалната образовна власт во спроведувањето оптимални предавања и други програми и активности кои се од интерес за учениците и за заедницата, со цел да го рефлектираат диверзитетот на заедницата на којашто ѝ служат [4].

Поттикнување на средните училишта да предлагаат нови елементи во наставната програма, во рамките на законот, за да ги рефлектираат потребите и интересите на нивните ученици и на заедниците од кои доаѓаат[4].(според Законот за средното образование – член 22 – плановите и програмите за јавните училишта ги предлага Бирото за развој на образованието, а ги донесува министерот. Планови и програми од став 1 на овој член можат да предлагаат општините, односно Градот Скопје, потоа училишта, претпријатија, установи и други правни лица за задоволување на нивните посебни потреби (преквалификации, доквалификации и слично).

Утврдување критериуми за наставниците во поглед на проценката и оценката на успехот на учениците, со цел да се спречи субјективното намалување на очекувањата и зголемување на оценките на учениците со слаб успех[4].

Ажурирање на акциските планови изработени со цел спроведување на Стратегијата за Ромите по нивното истекување[3].

Јасно определено финансирање за имплементацијата на акциските планови усвоени и на централни и на локални нивоа**[4][5].

Усогласување на проектите финансирани врз основа на меморандум за соработка меѓу општината и централната власт за подобрување на инфраструктурата со целта на општите политики[3].

* Интеркултурното образование се спомнува единствено во контекст на обука на наставниците и администрацијата на училиштата.

** Најчесто се спомнува лобирање „кај релевантни фактори“ (без јасно определување за кои релевантни фактори станува збор) за обезбедување средства или надворешно (проектно) финансирање.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Стратегијата од 2014 г. не прави пресек на спроведените активности и постигнатите резултати, односно, не ја оценува актуелната ситуација низ призмата на поставените цели. Во ниту еден момент не се гледа дека е направено сумирање на препораките кои се дадени во рамките на различни истражувачки извештаи, па дури, ни на оние што се дадени или произлегуваат од годишните извештаи на Владата.

Мерките за остварување на конкретните цели, формулирани во Стратегијата од 2014 г., најчесто, се повторуваат (на ист начин како и во претходната Стратегија). Не се гледа развојност во мерките кои се предлагаат (односно, следење нови фази во остварувањето на конкретната цел) и најчесто се исцрпуваат со задоволување на квантитативни параметри, без да водат сметка за квалитетот на образовниот процес.

Во Стратегијата не се посветува посебно внимание на областите во кои не е постигнат посакуваниот резултат (или е постигнат на исклучително ниско ниво) и не се бараат нови мерки со кои би се овозможило справување со проблемите.

Најмалку внимание им е посветено на препораките кои навлегуваат во квалитетот на образованието и оние што бараат системски промени кои ќе обезбедат создавање одржлив процес на континуирано менување на ситуацијата како дел од политиките на државата.

Во Стратегијата не се постапува според препораките насочени кон создавање систем за мониторинг и евалуација, а кој подразбира постоење соодветни и постојано ажурирани податоци за образованието на Ромите.

Директно и индиректно, дел од препораките се однесуваат на законската регулатива којашто поради својата недореченост, овозможува различни толкувања, односно, внесува елемент на политички волунтаризам во спроведувањето на процедурите.

Препораките не се ставени во контекст на правата на децата во согласност со Конвенцијата за правата на детето, што овозможува занемарување на најдобриот интерес на детето во дел од активностите и практикувањето на процедурите.

3 ДАЛИ СТРАТЕГИЈАТА (2014-2020) ВКЛУЧУВА МЕРКИ ШТО ГО ОПФАЌААТ КВАЛИТЕТОТ НА ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА РОМИТЕ И КОИ МЕРКИ ТРЕБА ДА БИДАТ ЗЕМЕНИ ПРЕДВИД

Генерално, во новата Стратегија не се спомнува директно квалитетот на образованието за Ромите (и покрај тоа што токму квалитетот е во центарот на вниманието на голем дел од извештаите и од препораките кои произлегуваат од овие извештаи). Сепак, дел од предложените мерки се однесуваат на квалитетот на образованието.

Доколку како појдовна основа во идентификувањето на квалитетот на образованието како суштински елемент на остварувањето на правото на образование, го земеме членот 29 од Конвенцијата за правата на детето, според кој „...образованието на детето треба да биде насочено врз развојот на личноста на детето и развојот на надареноста и менталните и на физичките способности до крајни граници“, понатаму развиен во пет става [(а) развој на личноста на детето и развој на надареноста и менталните и физичките способности до крајни граници, б) развој на почитувањето на правата на човекот и основните слободи, како и почитувањето на принципите содржани во Повелбата на Обединетите нации, в) развој на почитувањето на родителите на детето, неговиот културен идентитет, јазикот и вредностите, националните вредности на земјата во која живее детето и на земјата од која води потекло тоа, како и цивилизациите кои се различни од неговата, г) подготвување на детето за одговорен живот во слободното општество во духот на разбирањето, мирот, толеранцијата, еднаквоста на половите и пријателство меѓу сите народи, меѓу етничките, националните и верските групи и лица од автохтоно потекло, и д) развој на почитувањето на природната средина], многу лесно може да се уочи недостигот од соодветни мерки во Стратегијата за Ромите од 2014 година.

Во Стратегијата не се спомнуваат посебни стратешки цели (соодветно на тоа и мерки) кои би се однесувале на посебна работа со цел постигнување највисоко можно ниво на развој на надареноста и способностите на децата Роми во текот на образованието, не се спомнуваат содржини поврзани со промоцијата на човековите права, воопшто, не се спомнува почитувањето на културниот идентитет, ниту, пак, почитувањето на различноста. Најголемиот дел од Стратегијата е ориентиран кон постигнување квантитативни параметри (број на ученици, број на наставници/воспитувачи), кои можат да се поврзат со членот 28 од Конвенцијата за правата на детето.

Стратешки цели што го опфаќаат квалитетот на образование во Стратегијата 2014 – 2020	Мерки за остварување на овие стратешки цели во Стратегијата 2014 – 2020
Во новата Стратегија, во стратешките цели поврзани со основното образование се предвидува: „Да се подобри успехот и да се постигне минимум од 75% проодност од едно во друго одделение до 2020 година“. Оваа стратешка цел може да се поврзе со квалитетот на образованието.	Мерки кои се предвидени во новта Стратегија за остварување на поставената стратешка цел се: - вклучување образовни медијатори и татори (што може да се поврзе со поквалитетно образование и подобар постигнат успех); - обезбедување дополнителни финансиски и кадровски бенефиции за основните училишта со значителен број деца Роми, што може да влијае врз подобар квалитет во наставата, како и врз примена на нови/иновативни наставни методи и нагледни средства; - примена на задолжителната дополнителна настава во текот на целата учебна година за сите ученици што имаат проблеми во совладувањето на наставниот материјал.
Во средното образование се предвидува: „Зголемување на средниот успех кај средношколците Роми за најмалку 1 индексен поен (оценка) до крајот на учебната 2019/20 година, споредено со постигнувањата од учебната 2012/13 година“. Зголемувањето на успехот може да се поврзе со квалитетот на образованието.	Мерки кои соодветствуваат на поставената стратешка цел се: - обезбедување дополнителни финансиски и кадровски бенефиции за средните училишта со значителен број деца Роми; - менторство и таторство како дополнителна поддршка за учениците; - примена на задолжителната дополнителна настава во текот на целата учебна година за сите ученици што имаат проблеми во совладување на наставниот материјал.

Мерки за подигање на квалитетот на образованието кои, воопшто, не се спомнуваат во Стратегијата, а се спомнати како можни мерки во извештаите
Да се интервенира во содржината на учебниците (учебните помагала) кои се користат во предучилишното, основното и средното образование со тоа што ќе бидат применети стандарди и системи за проценка кои ќе бидат поврзани со критериумите и со стандардите за подготовка на учебници и за избор на учебници. Ова подразбира воведување на потребните промени во критериумите за подготовка, со цел да се интегрираат прашањата на културниот и на етничкиот диверзитет и да се гарантира дека ромската култура, јазик и историја се интегрирани во овие стандарди[4]. Во учебниците да бидат сместени содржини поврзани со културата и придонесот во развојот на ромското население во Република Македонија[3], како и содржини кои ќе се осврнат врз стереотипите и предрасудите спрема ромското население.[3][4][5]
Наставните програми да промовираат интеркултурализам и да бидат сензибилни за мултикултурниот состав на учениците[4][5]
Да се обезбеди квалитетен наставен кадар кој ќе биде посебно стимулиран да работи во училишта со мнозинска ромска структура [4] [5]

ВТОР ДЕЛ

1

ЕВРОПСКИ ЗАЛОЖБИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО НА РОМИТЕ

2

КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ НА ДЕЦАТА РОМИ

3

ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРАВОТО НА ПРИСТАП ДО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

4

ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРАВОТО НА КВАЛИТЕТНО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

5

ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРАВОТО НА ПОЧИТУВАЊЕ НА ДЕЦАТА РОМИ ВО СРЕДИНАТА ЗА УЧЕЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА:

Квалитетот на образованието е најмалку опфатен со Стратегијата 2014 – 2020. Во неа не се нудат системски решенија за овозможување/подигање на квалитетот на наставата за Ромите, односно, не се инсистира на квалитет во техничка смисла на изведување на наставата, на квалитет на наставниот кадар и на квалитет на содржините кои се среќаваат во наставата. Како резултат од тоа и квалитетот на образованието е ставен на второ скалило во однос на различните квантитативни показатели.

И покрај тоа што во извештаите (па и во самите стратегии) се спомнува проблемот на демотивираност поради слабиот успех, некомпетитивноста на ромските ученици во натамошното образование и потребата од намалување на критериумите за влез на ромските ученици во посакувани средни училишта, овие елементи не се поврзани со понуда на мерки кои директно би влијаеле врз подигањето на квалитетот на образованието на Ромите.

Сегрегацијата и дискриминацијата, исто така, не се ставени во контекст на прашањето за квалитетот, што очигледно произлегува и од стратешките цели и активности насочени кон отворање училишта во населбите во кои е концентрирано ромското население, наместо овозможување за школување во училиштата кои веќе стојат на располагање (а кои во одредени случаи имаат и помал број од потребните ученици што води кон затворање паралелки)[6].

1 ЕВРОПСКИ ЗАЛОЖБИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО НА РОМИТЕ

Образованието е една од клучните области преку кои се очекува да се исполнат целите на ЕУ за интеграција на Ромите што се дел од севкупните цели од Стратегијата „Европа 2020“. Според препораките на Европската комисија од април 2011 [7] треба „да се обезбеди дека сите ромски деца завршуваат најмалку основно училиште“ (стр.4) што ги обврзува државите членки на Унијата:

„... да обезбедат дека сите деца Роми имаат пристап до квалитетно образование и не се подложени на дискриминација или сегрегација, без оглед дали тие доаѓаат од населени заедници или не. Во најдобар случај, државите членки треба да обезбедат завршување на основното образование. Тие, исто така, треба да го прошират пристапот до квалитетно претшколско образование и воспитување и да го намалат бројот на средношколци кои го напуштаат образованието, во согласност со Стратегијата „Европа 2020“. Младите Роми треба силно да се охрабрат да учествуваат во средното и во високото образование.“ [7 – стр. 5-6]

Препораките на Советот на Европската Унија од декември 2013 година во врска со мерките кои треба да ги преземат земјите членки на Унијата за да обезбедат успешна интеграција на Ромите најдиректно го вклучуваат и образованието, повторно укажувајќи на истите приоритети. Под барањето за обезбедување пристап до образованието, препораките упатуваат на тоа дека треба:

„Да се преземат ефективни мерки за да се обезбеди еднаков третман и целосна достапност на момчињата и девојчињата Роми до современо, квалитетно и задолжително образование и да се осигури дека учениците Роми го завршуваат, барем, задолжителното [основното] образование.“ [8 – стр. 5-6]

Притоа се предлагаат повеќе мерки што ќе овозможат постигнување на оваа цел, а се однесуваат на:

„(а) елиминирање на секаков облик на училишна сегрегација; (б) стопирање на секаков облик на несоодветен пласман на учениците Роми во специјалните училишта; (в) намалување на предвременото напуштање на училиштето на сите нивоа на образование, вклучувајќи го средното образование и стручната обука; (г) зголемување на пристапот до квалитетот на предучилишното образование и згрижување, вклучително и целнонасочена поддршка доколку е потребна; (д) земање предвид на индивидуалните потреби на децата и нивно упатување на блиска соработка со семејствата; (е) користење инклузивни и индивидуално приспособени методи на настава и учење, вклучително и поддршка во учењето за учениците што заостануваат и мерки за борба со неписменоста и промовирање на екстракурикуларните активности; поттикнување на поголема вклученост на родителите и подобрување на обуката на наставниците; (е) поттикнување на вклученоста на Ромите во средното и во високото образование и нивно завршување; и (ж) проширување на пристапот до образованието за возрасни и обезбедување поддршка за преод од едно до друго образовно ниво и поддршка за стекнување вештини што се приспособени кон пазарот на трудот.“ [8 – стр. 6-7]

Заедничко за двата документа е инсистирањето на квалитетно образование за Ромите кое треба да биде вклучено во сите стратешки определби на земјите членки на Европската Унија. И двата документа, едниот директно, а првиот индиректно, се повикуваат на правото на образование на децата според Конвенцијата на ОН за правата на детето. Истата рамка треба да ги даде и насоките за посакуваните интервенции што имаат цел да го подобрат образованието на Ромите во нашата земја како претендент за влез во Европската Унија.

2 КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ НА ДЕЦАТА РОМИ

Со ратификацијата на Конвенцијата за правата на детето, Република Македонија се обврзала да ги преземе сите неопходни мерки за да обезбеди реализација на правата на образование на децата, кои вклучуваат [9]:

(а) исполнување на правото на образование, преку обезбедување достапност и преземање позитивни мерки за задоволување на најдобриот интерес на детето (како што се борба против сиромаштијата, приспособување кон курикулумот на потребите на децата и слично);

(б) почитување на правото на образование, со избегнување активности што би им го оневозможиле на децата пристапот до образованието (како што е законска регулатива што категоризира одредени групи деца со посебни потреби како неподложни на едукација); и

(в) заштита на правото на образование, со преземање мерки за подигање на бариерите што ги поставуваат поединци или заедници во образованието (како културалните бариери, или насилството над децата во училишната средина).

Врз основа на наведените обврски што произлегуваат од Конвенцијата за правата на детето, е изведена концепциска рамка од која произлегуваат активностите што треба да се преземат за да се обезбеди правото на образование на децата Роми. Рамката вклучува три меѓусебно поврзани и меѓусебно зависни димензии:

1. право на пристап до образование,
2. право на квалитетно образование, и
3. право на почитување во средината за учење.

Сите наведени права ја формираат базата врз која се заснова концепцијата на Училиште по мера на детето (Child Friendly School), која во РМ беше воведена преку соработка на УНИЦЕФ и Министерството за образование и наука [10]. Според оваа концепција, училиштето е по мера на детето доколку [9]:

- е **инклузивно** за сите деца, вклучувајќи ги и децата Роми, децата со посебни потреби и децата од социјално депривирани средини,
- нуди **квалитетна настава** приспособена кон нивото на развој, на способностите и можностите на децата и на зацртаните наставни цели, и е релевантна на потребите на социјалната кохезија на општеството и на пазарот на трудот,
- обезбедува **сигурна и безбедна средина** што ги штити децата од насилство, злоупотреба и повреда и ги промовира животните вештини и вредностите на почитување, толеранција и демократија,
- е **родово сензитивно** и промовира **родова еднаквост** и во средината и во постигањата, и
- ги поттикнува **сите заинтересирани страни** (децата, семејствата и заедницата) на активно **учество** во сите аспекти од училишниот живот.

Почитувањето на наведените права на децата, односно на концепцијата за Училиште по мера на детето во образовната практика во РМ претставува гаранција дека **децата Роми ќе се запишат, ќе се задржат и успешно ќе го завршат задолжителното образование**, што е неопходен предуслов за нивното интегрирање во општеството.

3 ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРАВОТО НА ПРИСТАП ДО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Потребата да се обезбеди еднаквост во можностите за сите деца ѝ наложува на државата да осигури пристап до образованието за секое ромско дете. За да се оствари тоа, неопходно е да се преземат соодветни мерки како во задолжителното, така и во предучилишното образование, со кои ќе се намалат појдовните разлики меѓу ромската и другите заедници во РМ што претставуваат бариери за вклучување на децата Роми во задолжителното образование и негово завршување. Мерките во оваа сфера треба да произлезат од следниве активности:

1. МАСОВНО ВКЛУЧУВАЊЕ НА ДЕЦАТА РОМИ ВО ПОСЛЕДНИТЕ ДВЕ ГОДИНИ ОД ПРЕДУЧИЛИШНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

- **Подигање на свеста за потребата од ран детски развој.**

За да се засили потребата на родителите Роми да ги вклучуваат своите деца во установите за ран детски развој, неопходно е да се преземат систематски кампањи што ќе ја нагласуваат важноста на образованието и улогата на раниот детски развој во натамошното образование на децата. Кампањите можат да бидат осмислувани и спроведувани во соработка со граѓанскиот сектор и во нивни рамки може да се овозможи посета на установите за ран детски развој од страна на родителите, со цел да се гради довербата на родителите во услугите што ги нудат овие установи. Кампањите треба да ги уверат родителите дека нивните деца се добредојдени во установите за ран детски развој, во кои постојат механизми преку кои тие можат да ги споделуваат сопствените грижи во врска со третманот на нивните деца.

- **Обезбедување бесплатно посетување градинка од страна на децата Роми од социјално депривирани семејства.**

Сите градинки, лоцирани во средина во која живее ромско население, треба да добиваат финансиска поддршка за вклучување на децата Роми на возраст од 4 години во своите активности. Материјална поддршка во вид на облека/обувки би требало да се обезбеди и за самите ромски деца кои редовно посетуваат градинка. Тоа може да се направи преку воспоставување систематска соработка на општината со хуманитарните организации во земјата.

- **Отворање центри за ран детски развој во сите средини во кои има ромски семејства, а нема достапни градинки.**

Во сите општини кои немаат доволно средства за да отворат детска градинка со целокупен обем на услуги, односно во кои голем дел од населението не може да си дозволи да го плаќа месечниот надомест за градинките и/или нема потреба од целодневно згрижување на децата, општините можат да формираат центри за ран детски развој. Овие центри можат да придонесат за образованието на децата од ромската заедница на тој начин што ќе обезбедуваат организирана програма за учење по неколку часа дневно.

2. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ РАСПОЛОЖЛИВО И ДОСТАПНО ЗАДОЛЖИТЕЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

- **Обезбедување бесплатен превоз, учебници и наставни материјали и сместување во ученички домови.**

Со оглед на тоа што сиромаштијата се смета за главен фактор за незапишувањето и осипувањето на деца Роми од задолжителното образование (УНИЦЕФ), сите претходно воведени мерки за обезбедување бесплатен превоз и учебници за сите ученици (вклучително и за учениците Роми) треба непрекинато да продолжат. Освен тоа, добро би било, па макар и на сметка на финансиските средства заштедени преку овозможување на дел од родителите доброволно да им ги купуваат учебниците на своите деца, да им се обезбедат и другите наставни материјали (тетратки, прибор за пишување и друг неопходен училиштен прибор) на децата Роми од социјално загрозените семејства. За овие семејства би можело

да се обезбеди и друг вид еднократна/двокатна поддршка, во вид на облека и обувки што се неопходни за редовно посетување на наставата. Во ова, во голема мера, може да се помогне и со воспоставување систематска соработка на училиштата со хуманитарните организации што постојат во земјата, на чело со Црвениот крст на РМ.

- **Обезбедување дополнителен стимул за успешните ученици Роми.**

Стратегијата да се наградуваат (со стипендии) исклучиво само најдобрите ученици Роми кои многу често произлегуваат од постимулативна социо-економска средина и најчесто би го постигнале успехот и без дополнителни финансиски стимулации, не е многу ефикасна за реално подобрување на училишните постигнувања на учениците Роми. Дополнително, би можеле да се наградуваат (финансиски или на друг начин) и оние ученици Роми кои, во текот на учебната година, успешно се справиле со предизвиците со кои се соочиле во училишната средина – на пример, и покрај тоа што биле жртви на дискриминација или на насилство, или морале да придонесуваат за обезбедување егзистенција за семејството, не го напуштиле образованието и постигнале задоволителен успех. На тој начин ќе се стимулираат и другите ученици Роми да им одолеат на предизвиците кои доаѓаат од потесната и од пошироката социјална средина.

- **Вработување Роми како училишни асистенти и/или медијатори**

Во документите на Советот на Европа [13] се зборува за два различни приода во вклучувањето на Ромите како помош во училиштата. Едниот приод се однесува на вклучување Роми во улога на училишни асистенти, кои дејствуваат, главно, во училиштето (и училницата) како помошници на наставниците во организацијата на самиот наставен процес, со конкретна задача да им помагаат на учениците Роми со посебни јазични или други потреби полесно да се интегрираат во училиштето. Другиот приод се однесува на вклучувањето Роми во улога на училишни медијатори што дејствуваат, главно, во заедницата со задача да ја олеснат комуникацијата на училиштето со ромските семејства. И двата приода бараат асистентите/ медијаторите да ги следат проблемите што би се јавиле во врска со редовноста и со постигнувањата на учениците Роми и да помогнат во зголемувањето на шансите за задржувањето на децата Роми во училиште, како и за нивното завршување на образованието.

Вработувањето Роми во училиштата, без оглед на тоа дали би биле во улога на училишни асистенти или во улога на училишни медијатори, бара претходно да се решат две битни прашања – едното се однесува на нивните одговорности, а другото на нивното образование. Доколку нивните задачи не се јасно дефинирани и ограничени само на улогата на помошници на наставниците или на олеснувачи во релацијата училиште – ромска заедница, постои опасност која мора да се предвиди и да се отстрани, а тоа е да им се наметне комплетна одговорност за евентуалниот неуспех на децата Роми во училиштето (по логиката: ти си вработен за да ја преземеш одговорноста за „твоите“). Од друга страна, најдобро би било на позицијата училиштен асистент/медијатор да бидат вработувани Роми што се добро прифатени од ромската заедница и имаат соодветно образование и дополнителна обука со чија помош се стекнале со базични познавања од образовната практика, како и со барањата на образовниот систем. Во спротивно, училишните асистенти/медијатори Роми, наместо да ја потпомогнат, ќе ја отежнат интеграцијата на ромската заедница во образованието и пошироко, во општеството.

- **Воведување наставници-ментори за средношколците Роми**

Во почетокот на учебната година, особено во средните училишта со значителна застапеност на ученици Роми, определени наставници можат да добијат улога на ментори на помали групи ученици Роми. Нивната задача би била да ги следат редовноста и успехот на секој од менторираните ученици одделно и да им помагаат како во идентификување на предизвиците со кои се соочуваат (на академско и на социјално ниво), така и во изнаоѓањето начини како да ги

надминат во соработка со своите колеги. За справување со проблемите со кои се соочуваат менторираните ученици, менторите може да ангажираат и ученици-тутори и, притоа, да ги следат ефектите од меѓуученичката соработка.

Доколку менторството на ученици со пониски постигнувања (не нужно Роми) стане една од работните обврски што соодветно ќе биде надгледувана од страна на Бирото и соодветно ќе им се вреднува на наставниците, тогаш ова може да прерасне во системска мерка и одржлив концепт на поддршка и на учениците Роми.

3. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ИНКЛУЗИВНО ЗАДОЛЖИТЕЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

- **Воведување механизми за борба против структурната сегрегација и/или ефектите од неа.**

Структурната сегрегација ги загрозува Ромите кои живеат во издвоени населби и учат во училишта со максимална или изразена застапеност на ученици Роми. Секогаш кога е тоа неизбежно, власта на централно и на локално ниво треба да обезбеди исти стандарди за учење што важат за училиштата со неромска доминација (бројот на ученици во паралелка, бројниот однос меѓу наставниците и учениците итн.), но и да стимулира систематска меѓуученичка соработка (преку воннаставни и вонучилишни активности) на овие училишта со соседни училишта со доминантно неромско мнозинство. Тоа значи дека градењето училишта наменети за Роми (како што е гимназијата во Шуто Оризари) треба да биде проследено со дополнителни мерки кои ќе гарантираат или дека учениците Роми нема да бидат убедливо мнозинство во овие училишта, или дека ќе имаат обезбедено континуирана соработка со сродни училишта со неромска доминација.

Од друга страна, треба да се развијат и доследно да се применуваат политиките и мерките што имаат цел да се спречи одлевањето на ученици што не се Роми од училиштата во кои се зголемува застапеноста на учениците Роми. Тоа може да значи примена на доследна реонизација на училиштата, како и дополнителен поттик за децата/родителите што не се Роми.

- **Воведување механизми за елиминација на сегрегацијата во рамките на самите училишта.**

Треба да се вложат напори за да се отстрани можноста учениците Роми да се издвојуваат во посебни паралелки под изговор дека со нив треба дополнително да се работи за да ги постигнат барањата на курикулумот. Многу е важно децата Роми да се едуцираат заедно со другите ученици, при што треба да се обезбеди дополнителна поддршка од наставниците при реализација на наставата секогаш кога е неопходно за да се задоволи најдобриот интерес на учениците Роми, односно секогаш кога овие ученици би можеле да заостанат со постигнувањата, следејќи ја наставата заедно со другите деца.

- **Намалување на застапеноста на децата Роми во специјалните паралелки/училишта.**

Анализата на факторите кои придонесуваат родителите Роми да инстистираат да ги запишуваат своите деца во специјалните училишта/паралелки, меѓу останатото укажува на фактот дека семејствата на децата со посебни потреби уживаат посебен финансиски надомест. Со оглед на тоа што финансиската поддршка е легитимна потреба на голем дел од овие ромски семејства, добро би било кога системот би го гарантирал истиот или сличен надомест и во случај кога децата Роми, за кои дополнителната проверка би покажала дека не е неопходно да учат во специјални училишта/паралелки (не се слепи, глуви, глувонеми или со потешка ментална попреченост), се приклучат во паралелките со редовна настава. На тој начин ќе се безбеди подобра социјализација на овие деца што е битен предуслов за нивна интеграција во општеството.

4 ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРАВОТО НА КВАЛИТЕТНО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Потребата да се обезбеди еднаквост во можностите за сите деца наложува на државата да обезбеди ист квалитет на образованието за ромските деца како и за сите други деца, и на тој начин да им овозможи да го реализираат својот потенцијал. Една од најголемите пречки за постигнување на оваа цел произлегува од фактот што децата Роми учат на наставен јазик кој не се совпаѓа секогаш со нивниот мајчин јазик. Имено, наставата се спроведува од страна на наставници што немаат релевантни познавања од нивната култура, а што е уште поважно учениците Роми се подложени на курикулум што е фокусиран на културата, историјата, традицијата на *друга* етничка заедница (главно на македонската, затоа што повеќето ја следат наставата на македонски јазик). Од тие причини, носечките мерки во оваа сфера треба да произлезат од следниве активности:

1. РАЗВИВАЊЕ ШИРОК, РЕЛЕВАНТЕН И ИНКЛУЗИВЕН КУРИКУЛУМ

- **Воведување почитување на различностите и мултикултурализмот во раниот детски развој**

Уште во предучилишните установи треба да се започне со промовирање на различностите врз која и да било основа (што вклучува почитување на децата/лицата од маргинализираните и ранливите групи во кои спаѓаат голем дел од Ромите) и промовирање на мултикултурализмот. Со оглед на тоа дека веќе постои прирачник со конкретни активности и наставни материјали за постигнување на овие цели кај најголемите возрасни групи (поддржани од Министерството за труд и социјална политика), препорачливо е да се обезбедат услови за негова примена во сите предучилишни установи во земјата, независно од тоа дали во групите има деца Роми или не. Така ќе се создаде основа за развивање позитивен однос спрема Ромите и ромската култура што ќе може подоцна да се пренесе и во основните училишта.

- **Развивање мултикултурен курикулум што ќе ги вклучува и културата, историјата и традицијата на Ромите**

Иако наставните програми по релевантните предмети преку наведените развојни, општи и/или конкретни цели, го опфаќаат мултикултурализмот во РМ, во нив отсутствуют содржини и активности што се однесуваат на историјата и на традицијата на Ромите и/или кои ја рефлектираат нивната култура. Внесувањето елементи од културата на Ромите (сфатена најшироко) во курикулумите на предметите од областа на историјата и другите општествени науки, на литературата и јазикот на кој се води наставата, на уметностите и сл., може да придонесе за надминување на негативните перцепции за ромската култура кај децата што не се Роми, за подобрување на сликата за себе кај децата Роми, како и за подобро прифаќање на образованието од страна на Ромите и задржување на учениците Роми во училиште.

- **Обезбедување поддршка на мултикултурниот пристап во учебниците од релевантните предмети**

Учебниците, не само што не се осврнуваат врз културните специфики на ромската популација, туку и не се секогаш доволно сензитивни за секојдневната реалност во која живеат Ромите. Тоа бара учебниците да се ревидираат за да се обезбеди простор за содржини и активности кои не само што ќе ја промовираат ромската култура, туку и ќе развиваат почит спрема различностите врз основа на способности/вештини и социјален статус, односно ќе ги сензибилизираат учениците од сите етнички заедници за потребите на маргинализираните и ранливите категории на граѓани во кои спаѓаат и Ромите.

- **Доследно спроведување на програмата од Образование за животни вештини**

На Ромите, како и на сите деца, без оглед на потеклото и способностите, им требаат вештини што ќе им овозможат да ги користат своите знаења за да практикуваат здрави облици на однесување и да ги избегнуваат оние што се закана за нивното лично, емоционално и социјално здравје. Во училиште таквите вештини се стекнуваат преку Образованието за животни вештини (ОЖВ) кое настојува да ја зајакне единката како дел од заедницата за да помогне да се справи со предизвиците кои произлегуваат од влијанијата на средината во која опстојува. Во РМ е развиен посебен ОЖВ-курикулум за четири возрасни циклуси (за целото основно и средно образование), придружен со соодветни прирачници за реализација на ОЖВ работилници. Системот треба да најде начин да обезбеди доследната реализација на ОЖВ-работилниците во сите училишта со значителна застапеност³ на ученици Роми, затоа што тој може да придонесе како за нивниот личен развој, така и за нивната интеграција во училиштето и во општеството.

2. НАДМИНУВАЊЕ НА ЈАЗИЧНИТЕ БАРИЕРИ ЗА УЧЕНИЦИТЕ РОМИ ЧИЈ ПРВ ЈАЗИК Е РОМСКИОТ

- **Масовно вклучување на децата Роми што не знаат македонски во предучилишни установи или програми, најмалку една година пред поаѓање во училиште.**

Децата Роми, особено оние што живеат во гетоизирана средина, без доволна експонираност на македонскиот јазик, се соочуваат со сериозен проблем кога треба да се запишат во основно училиште и да ја следат наставата на јазик што не го познаваат. Едно од решенијата на овој проблем е да им се овозможи на овие деца да го совладаат македонскиот јазик уште пред да се запишат во училиште. Најдобар начин да се постигне тоа е со вклучување на овие деца во градинки или во центри за ран детски развој. Доколку, пак, такви предучилишни установи нема во нивното непосредно опкружување, како алтернатива може да се користат и посебно подготвени програми за учење македонски како втор јазик, кои ќе се реализираат во самите основни училишта. За да може да профункционира тоа, не само што треба да се вложи во развивање на такви програми и организација на нивната реализација, туку е и неопходно е да се обезбеди поддршка од заедницата и да се мотивираат родителите.

- **Организирање дополнителна настава по македонски јазик за сите ученици Роми кои недоволно го познаваат македонскиот јазик**

Треба да стане задолжителна практика, основните училишта во кои се запишале деца Роми што недоволно го познаваат македонскиот јазик, да организираат дополнителна настава што ќе им овозможи на овие деца да го совладаат јазикот на наставата. За тоа се потребни посебно подготвени програми за учење македонски како втор јазик што ќе се реализираат редовно и континуирано во самите основни училишта. На тој начин ќе се создадат предуслови децата да ја следат наставата и по другите предмети и да се чувствуваат комотно во училиштето.

3. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НАСТАВНИ И ВОННАСТАВНИ АКТИВНОСТИ ШТО СООДВЕТСТВУВААТ НА ПОТРЕБИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ РОМИ

- **Континуирано следење на успехот и постигањата на учениците Роми**

Сите училишта во кои учат деца Роми, а особено оние со значителна застапеност на Роми треба континуирано и сосема отворено да го следат нивниот успех и постигањата по сите предмети, изразени во вид на просечни оценки, но и во вид на просечни резултати на тестови и тоа секогаш во споредба со оценките/резултатите на останатите ученици. Така добиените резултати, најмалку на крајот на секое тромесечие/полугодие ќе овозможат да се анализираат факторите кои придонесуваат

³ Во овој текст, како училишта со значителна застапеност на ученици Роми се сметаат оние во кои најмалку 10% од учениците се припадници на ромската етничка заедница.

суваат за недоволниот успех/постигнувања што произлегуваат од самите ученици, но и од наставниците/наставата и од училиштето во целост. Таквата анализа ќе може да им помогне на училиштата да развиваат стратегии за тоа што треба да преземат за да се подобрат не само оценките на учениците Роми, туку и нивните реални постигнувања, за да не се случува да бидат преведувани во следна година без неопходните знаења. Таквата анализа може да придонесе и да се коригира односот на наставниците кон учениците Роми, базиран на нивните, многу често, ниски очекувања од учениците Роми.

На ниво на цела земја, напредувањето на учениците Роми може да се следи преку компаративни анализи на резултатите што овие ученици ги постигнуваат на националните тестирања (екстерното тестирање и државната матура), како и на меѓународните тестирања во кои учествува нашата земја. Резултатите од споредбите може да се искористат за градење дополнителни национални стратегии за подобрување на успехот на учениците Роми, кој не мора да биде секогаш изразен во вид на оценка, туку во вид на реално знаење мерено со тестови.

- **Организирање континуирана дополнителна настава по сите предмети во кои учениците Роми заостануваат со постигањата**

За сите предмети во кои постигањата на децата Роми не задоволуваат, самите училишта треба да организираат дополнителна настава во текот на целата учебна година. Дополнителната настава не би требало да биде наменета само за учениците Роми, туку и за сите други ученици чии постигања не задоволуваат. Најдобро би било доколку наставниците можат да ја индивидуализираат наставата на редовните часови до тој степен да обезбедат напредување на секој ученик до достигнување на неговите потенцијали, но доколку е тоа, сè уште, преголемо барање во практиката, недостатоците во знаењето на децата треба да се компензираат на дополнителни часови.

Дополнителната настава може да биде засилена и поконцентрирана во периодите по подолго, колективно отсуство за учениците Роми како последица од сезонските миграции на нивните семејства. Постојано треба да се има предвид дека децата не треба да бидат казнети поради семејните традиции, туку треба да им се овозможи да останат во системот и да се интегрираат со другите деца.

- **Вклучување на учениците Роми во воннаставните активности**

Учениците Роми, во што е можно поголем број, треба да бидат вклучени во воннаставните активности во училиштето, а особено во приредбите, но не само во стереотипни улоги (при изведба на ромска музика и танц), туку и рамноправно со другите ученици, во повеќето точки. Училиштата со значителна застапеност на ученици Роми треба да имаат предвид дека излетите и екскурзиите што ги организираат треба да бидат достапни за ромските деца, што не ја исклучува одговорноста и на сите други училишта во кои учат Роми да најдат начин како овие деца да не бидат исклучени од ваквите активности. На тој начин се поттикнува интеракцијата на учениците Роми со другите ученици во училиштето, што е многу битно како за нивното чувство на припадност кон училиштето, така и за нивната интеграција во пошироката средина.

4. РАЗВИВАЊЕ МУЛТИКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНЦИИ КАЈ НАСТАВНИЦИТЕ

- **Професионално усовршување за сите наставници од училиштата што имаат значителна застапеност на ученици Роми**

Бројот на наставници Роми што работат во основните и средните училишта во РМ е незначителен, а многу мал дел од наставниците што не се Роми имаат релевантни познавања за ромската култура и/или се доволно сензитивни за потребите на ромските деца. Од тие причини, образовниот систем треба да обезбеди сите наставници што работат со ученици Роми (па и оние што работат во предучилишните установи) да се запознаат со особеностите на ромската историја, традиција и култура и тоа на начин кој промовира нивно прифаќање и почитување. Тоа ќе придонесе училиштата да прераснат во институции што се приемчиви за културните разлики и пријателски настроени спрема учениците Роми.

- **Воведување задолжителна практика во училиштата/градинките со значителна застапеност на деца Роми за сите студенти на педагошките факултети**

Идните воспитувачи/-ки во градинките и идните одделенски наставници во основните училишта треба да се стекнат со соодветни мултикултурни компетенции уште за време на наставата на педагошките факултети. Најдобар начин да се постигне тоа е преку добро организирана задолжителна практика во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми. Доколку е соодветно распоредена во текот на целата учебна година, таквата практика, не само што ќе придонесе студентите да научат за ромската култура, туку и ќе им обезбеди помошници на наставниците во неопходната дополнителна настава, во учењето јазик и/или во организација на воннаставните активности кои вклучуваат ученици Роми.

5 ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ПРАВОТО НА ПОЧИТУВАЊЕ НА ДЕЦАТА РОМИ ВО СРЕДИНАТА ЗА УЧЕЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Негативните стереотипи за ромската култура и изразените предрасуди спрема Ромите се рефлектираат и во училиштата и предизвикуваат различни форми на насилство (од недостиг на внимание, преку понижување и застрашување, до сурово казнување и малтретирање [11]) и/или дискриминација (различно постапување со лица во релативно слична ситуација, без објективна и оправдана причина [12]), чии жртви се децата Роми. Од државата се очекува да ги преземе сите чекори за да обезбеди децата Роми да не бидат дискриминирани, нивната култура и традиција да бидат почитувани, а социјалната исклученост која произлегува од тоа, – да биде спречена. Тоа може да се обезбеди само во услови на доследно почитување и на оние права на децата Роми што ги опфаќаат следниве активности:

1. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПОЧИТУВАЊЕ НА ИДЕНТИТЕТОТ ПРЕКУ НЕГУВАЊЕ НА ПРАВОТО НА ДЕЦАТА РОМИ НА СОПСТВЕНА КУЛТУРА И ЈАЗИК

- **Обезбедување можност предметот Јазик и култура на Ромите да биде избран во сите основни училишта со значителна застапеност на ученици Роми**

Со огледна тоа што постојат наставни програми за предметот Јазик и култура на Ромите, се изработени/се изработуваат учебници за нивна реализација и е воведена можност за формирање кадар кој би го предавал тој предмет (при Филолошкиот факултет на УКИМ во Скопје), треба да се направат напори овој предмет да се изучува во сите училишта во кои има ученици Роми што би сакале да го учат ромскиот јазик и да учат за ромската култура. Се очекува дека тоа би било случај во сите училишта со значителна застапеност на ученици Роми, чиј мајчин јазик е ромскиот, но не треба да се исклучи и можноста дека би бил избран и во други училишта од страна на ученици Роми кои не го зборуваат ромскиот јазик, но сакаат да научат повеќе за ромската култура.

- **Негување на културата и традицијата на Ромите на ниво на училиште.**

Во сите училишта со значителна застапеност на ученици Роми, целото училиште, вклучително и учениците што не се Роми треба да учествуваат во одбележување на празниците што се карактеристични за ромската култура (на пример: Гурѓовден како меѓународен ден на Ромите). Во иконографијата на овие училишта треба да има видливи содржини (текстови, илустрации, продукти, презентации) кои ја промовираат културата на Ромите. Во такви услови се зголемува веројатноста децата Роми да се чувствуваат почитувани и прифатени.

2. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПОЧИТУВАЊЕ НА ПАРТИЦИПАТИВНИТЕ ПРАВА НА ДЕЦАТА РОМИ.

- **Вклучување на децата Роми во донесувањето одлуки за образовни прашања од нивен непосреден интерес.**

Од особена важност е децата Роми да бидат оспособени и да добијат простор да го искажат своето мислење кое ќе биде сериозно земено предвид при изнаоѓањето решенија на предизвиците со кои се соочуваат како жртви на дискриминација и социјална ексклузија. Тоа значи дека децата Роми треба да бидат вклучени во креирањето на инклузивните политики во образованието на национално и на општинско ниво, но и во донесувањето одлуки од страна на ученичките тела во самите училишта, особено за прашања од доменот на недискриминација и почитување на различностите.

- **Вклучување на родителите Роми во донесувањето одлуки за образовни прашања од непосреден интерес за нивните деца.**

Во советите на родители и во училишните одбори на сите училишта со значителна застапеност на ученици Роми треба да членуваат и родители Роми, кои ќе ги застапуваат интересите на своите деца, но и ќе придонесат за развивање на стратегиите на училиштето за справување со евентуалната нередовност или недоволните постигнувања на учениците. Мислењето на родителите Роми е битно да се вклучи и при креирањето на образовните политики на национално и на општинско ниво, секогаш кога се работи за прашања кои ја засегаат ромската заедница, односно за предизвици со кои се соочува во образованието како систем и како процес.

3. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПОЧИТУВАЊЕ НА ДИГНИТЕТОТ И ИНТЕГРИТЕТОТ ПРЕКУ ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА РОМИ ОД СЕКАКВИ ОБЛИЦИ НА НАСИЛСТВО ВО УЧИЛИШТЕ

- **Обучување на наставниците за почитување на различностите**

Освен мултикултурни компетенции, наставниците (од предучилишното, основното и од средното образование) треба да стекнат и соодветни знаења, вештини и ставови/вредности кои ќе им овозможат да ги препознаваат сопствените и туѓите манифестации на стереотипи и предрасуди насочени кон различностите врз која било основа и да се борат против нивната манифестација во секојдневниот живот. За тоа е потребно да се организираат посебни обуки, особено за наставниците кои работат во училишта со значителна застапеност на ученици Роми. Обуките би им помогнале да ги препознаваат различните облици на насилство и дискриминација насочени кон децата Роми, што доаѓаат до израз во различни сфери од училишното живеење и да се воздржуваат да ги практикуваат, односно конструктивно да реагираат секогаш кога ќе се случат во нивното опкружување.

- **Воведување механизми за заштита на децата Роми од дискриминација и од други облици на насилство во училиштата**

Од 2010 година на училиштата во РМ им е достапен посебно подготвен Прирачник за заштита и спречување дискриминација во воспитно-образовниот систем, наменет за да помогне во елиминација на стереотипите и предрасудите кои предизвикуваат нерамноправен третман на учениците од различна етничка, верска или социјална припадност. Овој прирачник, пред сè, е фокусиран на ромските деца како ранлива група врз повеќе основи. Прирачникот може да се сфати како алтка за промовирање недискриминација, меѓутоа, не може да се очекува самото промовирање да помогне во заштита од каков било облик на насилство доколку не е проследено со соодветни политики кои вклучуваат експлицитни механизми за спроведување на политиките. Во овој случај, тоа значи дека, во рамките на образовниот систем, треба да се подготват и да се применуваат и посебни правилници или други законски или подзаконски акти против манифестирање стереотипи/предрасуди/ дискриминација со вклучени механизми за спроведување на донесените правила. И, се разбира, таквите акти треба доследно да се спроведуваат во училишната практика.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА:

Повеќето мерки понудени во Стратегијата за Ромите во РМ 2014 – 2020 се однесуваат на обезбедување на реализацијата на правото на пристап до образование за Ромите во Република Македонија, особено на оние делови што се однесуваат на масовно вклучување на децата Роми во последните две години од предучилишното образование и на обезбедување расположливо и достапно задолжително образование. Сепак, во овој пакет недостигаат мерки кои можат да придонесат за да се обезбеди инклузивно задолжително образование и кои ќе овозможат справување со структурната сегрегација, сегрегацијата во рамките на самите училишта и застапеноста на децата Роми во специјалните паралелки/училишта.

Стратегијата 2014 – 2020 скоро воопшто не посочува мерки кои би придонеле за реализацијата на правото на квалитетно образование за Ромите во Република Македонија. Освен што посочува дека треба континуирано да се следи успехот на учениците Роми и задолжително да се реализира дополнителната настава во текот на целата учебна година, Стратегијата ја игнорира потребата од развивање широк, релевантен и инклузивен курикулум, од надминување на јазичните бариери за учениците Роми чиј прв јазик е ромскиот и од развивање мултикултурни компетенции кај наставниците. Ставот спрема образованието на родителите и на децата Роми кој се смета за една од главните пречки за вклучување и за задржување на учениците Роми во образовниот систем, не може да се подобри само преку кампањи и реклами, туку е неопходно и да се внесат и промени кои, од една страна, ќе го приближат образованието кон потребите на учениците Роми и ќе промовираат почитување на ромската култура и различностите врз основа на нивниот јазик, социјален статус, способности и вештини и други особености што ја вбројуваат ромската етничка заедница меѓу ранливите категории од популацијата.

Кога се работи за мерки кои ја поддржуваат реализацијата на правото на почитување на децата Роми во средината за учење, во Стратегијата за Ромите 2014 – 2020 како апсолвирани се третираат мерките за обезбедување почитување на идентитетот со негување на правото на децата Роми на сопствената култура и јазик, што се сведуваат на обезбедување законска можност предметот Јазик и култура на Ромите да биде избран од страна на учениците Роми во основните училишта. Сепак, во овој дел, Стратегијата не посочува мерки што ќе обезбедат негување на културата и на традицијата на Ромите на ниво на училиште. Уште поголем недостаток на Стратегијата е што ја игнорира потребата да се обезбеди почитување на партиципативните права на децата Роми и почитување на нивниот дигнитет и интегритет преку заштита од секакви облици на физичко и на психичко насилство во училиште (од игнорирање до казнување).

РЕФЕРЕНЦИ КОРИСТЕНИ ВО ТЕКСТОТ

- [1] *Stock of achieved progress in implementing the national strategy for Roma integration as well as progress in socio-economic standards of Roma*. Report prepared by Maja Gerovska Mitev for the United Nations Development Programme - UNDP, September 2013.
- [2] *Decade of Roma Inclusion 2005–2015 Progress Report Macedonia 2010, 2011, 2012, 2013*
- [3] Извештај на граѓанското општество за имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија и акционите планови за декадата во Македонија во 2012, Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation.
- [4] Еднаков пристап до квалитетно образование за Ромите, Извештаи, 2007.
- [5] Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост во Република Македонија, 2010-2020.
- [6] Едни училишта преполни, други едвај составуваат паралелки, објавено во Дневник на 21. 08. 2012. (достапно на <http://www.pressclipping.com.mk/edni-uchilishta-prepolni-drugi-edvaj-sostavuvaa-paralelki/>)
- [7] European Commission – *Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020*. Brussels, 5. 4. 2011.
- [8] Council of the European Union – *Council recommendation on effective Roma integration measures in the member states*, Council meeting in Brussels 9-10 December 2013.
- [9] UNICEF (2011). *The Right of Roma Children to Education. Position paper*. Geneva: UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEE/CIS)
- [10] Биро за развој на образованието (2007). *Концепција за девет-годишно основно воспитание и образование*. Скопје: Министерство за образование и наука.
- [11] UNICEF (2007). *Breaking the Cycle of Exclusion> Roma Children in South East Europe*. UNICEF Serbia.
- [12] Farkas L. (2014). *Report on Discrimination of Roma Children in Education*. European Commission – Directorate General for Justice.
- [13] Council of Europe (2004). *The training of Roma/Gypsy school mediators and assistants*. Timisoara/Romania Seminar, 1-4 April 2004.

